

JURE MATIJEVIĆ

PRILOZI ZA OSVJETLJAVANJE REVOLUCIONARNE PROŠLOSTI STANOVNIKA SENJSKOG PODGORJA

Sjećanje revolucionara

Uvod

Riječ je o Podgorcima od Senja do Karlobaga, a prostor o kome ćemo govoriti obuhvaća bivše općine: Sv. Juraj, Jablanac, i jedan dio općine Karlobag—Cesarica.

Sudjelovanje tog dijela stanovništva u narodnooslobodilačkoj borbi nije dosad opširnije obrađeno, osim što je drug Dane Rupčić objavio napis u Ličkim novinama od 1. prosinca 1974. na strani 5 i 6 pod naslovom: »Zaboravljeni partizanski odred« a drug Mile Pavelić napis uoči Dana ustanka naroda Hrvatske pod naslovom: »Partizanski odred Alan«, objavljen u Novom listu 22. i 23. srpnja 1978. na strani 9. Obojica autora govore o Odredu kao vojnoj jedinici, pod čime se podrazumijeva i sudjelovanje naroda ovih krajeva u NOB-u, ali samo za razdoblje od osam mjeseci — od III mjeseca 1943. do polovice siječnja 1944. godine, dok se Odred u potpunom sastavu nalazio na tom području.

Ne smatram da ću i ovim zapisom reći sve o sudjelovanju naroda ovih krajeva u NOB-u jer je to nemoguće. Ali želja mi je i obveza prema tom narodu, mrtvim i živim sudionicima NOR-a iz ovih krajeva, da onoliko koliko se sjećam i koliko raspolazem ratnim podacima, iznesem neke manje poznate stvarne činjenice, te tako pridonesem da događaji koje je vrijedno pamtiti ne padnu u zaborav, te da ovim putem potaknem i druge drugove da na svoj način, koliko se sjećaju i koliko mogu, napišu nešto, kako bismo svi zajedno pridonijeli zajedničkoj stvari, kao što su to do sada već učinili svojim napisima drugovi Dane Rupčić i Mile Pavelić.

Unaprijed se želim ispričati svim drugovima i drugaricama iz drugih krajeva Hrvatskog primorja, Like i otoka, koji su s nama podnosili patnje i žrtvovali se u borbi protiv zajedničkog neprijatelja po ovom velebnom kršu i bespuću, a koje nisam spomenuo.

Ljudsko pamćenje ima svoje granice. Važno je, mislim, istaknuti da nikoga nisam namjerno izostavio. Što više drugova bude pisalo, to više će imena uskrsnuti u našem zajedničkom sjećanju, pa će tako na kraju krajeva vjerojatno gotovo svi biti obuhvaćeni. Na žalost, svaki masovni herojski podvig ima i svoje neznane junake, pa tako i naša narodna revolucija.

Teritorijalna podjela općina

Prije nego što kažem nešto o općim, političkim i ekonomskim prilikama u ovim općinama uoči drugog svjetskog rata, želim istaknuti da su ove općine još od Austro-Ugarske bile podijeljene svaka na četiri porezna rajona. Ovakvu podjelu zadržala je i stara Jugoslavija, i tako izvršena teritorijalna podjela zadržala se sve do danas.

Tako je bivša općina Sv. Juraj bila podijeljena na Lukovo, Krasno (ovaj je rajon bio svojedobno općina, ali samo na kratko vrijeme), gornja sela Sv. Jurja i donja sela s gradom. Stanovnika je bilo oko četiri tisuće.

Općina Jablanac, s ukupno oko 3.800 stanovnika, podijeljena je na rajone: Starigrad—Klada, Stinica, Prizna i grad Jablanac s okolicom.

Općina Karlobag podijeljena je također na četiri porezna rajona: Lukovo Šugarje, Oštarije—Dabri, Cesarica i grad Karlobag s bližom okolicom. Stanovnika oko 3.600.

Valja reći da je ova općina pripadala kotaru Gospić, kao što i danas ovaj grad s rajonima pripada općini Gospić, dok su općine Jablanac i Sv. Juraj pripadale kotaru Senj, kao što grad Jablanac s rajonima i danas pripada općini Senj.

Premda bivša općina Karlobag teritorijalno nije pripadala kotaru Senj, moram je spominjati jer je rajon Cesarica bio u NOB-u usko povezan s općinama Jablanac i Sv. Juraj, a time i s ostalim krajevima Hrvatskog primorja, Gorskog kotara, Like i otokâ na sjevernom Jadranu, dok su ostali rajoni karlobaške općine bili pod kontrolom NOP-a Like.

Ekonomske i političke prilike senjskog Podgorja do 1941.

Vjerojatno su ove tri općine najsiromašnije na području Hrvatskog primorja, ali ipak svaki rajon, posebno u materijalnom pogledu, ima svoje specifičnosti, o čemu se mora reći nekoliko riječi da bi se dočarala slika materijalnog stanja naroda po rajonima uoči II svjetskog rata.

Žitelji rajona Starigrad—Klada bili su orijentirani na pomorstvo. Njihovi su ljudi pod našim i stranim zastavama oplovili gotovo sva svjetska mora i tako obišli mnoge strane zemlje u borbi za komad kruha. Može se sa sigurnošću reći da su ovi ljudi tri dijela sredstava za život pribavljali svojim radom u pomorstvu, dok su ostatak životnih potreba podmirivali oni koji su ostajali kod kuće, obrađujući onu malenkost tako posne zemlje i držeći po koju glavu sitne stoke.

Krava muzara bila je prava rijetkost. Malo bolje prolazili su žitelji Donjeg Starigrada i Klade, koji su se pomalo bavili ribolovom te gajenjem voća i povrća, ali su glavni prihodi ipak dolazili od rada njihovih ljudi u pomorstvu, kao i kod ostalih žitelja pod Zavižanom.

Život žitelja rajona Lukova Otočkog, identičan je s uvjetima života i rada Starigrada i Kladana.

Spomenute činjenice i okolnosti uvjetovale su da su ova dva rajona, za razliku od drugih, nešto bolje prolazila i lakše vezala kraj s krajem.

Dva rajona općine Sv. Juraj (gornja sela Sv. Jurja i Krasno), osim grada i bliže okolice, živjela su uglavnom od poljoprivrede (obrade zemlje i gajenja sitne i krupne stoke). U tom pogledu može se istaknuti i Krasno, a zatim gornji dio svetojurskih sela: Pandore, Oltara i Babić Dolca.

Stanovnici ovih rajona živjeli su na jednom mjestu i nisu se stalno seljicali poput žitelja Stinice, Jablanca, Prizne, Cesarice i jednog dijela rajona Starigrad. Ali uza sve to i oni su morali tražiti dopunska sredstva za život izvan svojih domova. Na području općine Sv. Juraj nalazila se i jedna pilana, vlasništvo obitelji Rogić, i baš je ona zapošljavala znatan broj radnika sa cijelog područja općine, posebno mjesta Sv. Juraj i Krasno.

Uz to je ova općina prilično blizu grada Senja pa je manji broj radnika i službenika nalazio zaposlenje i u ovom gradu. Sve su to činjenice i okolnosti zbog kojih su ovi ljudi bili više vezani uz kuću, što je jedan od razloga da su lakše vezali kraj s krajem za razliku od žitelja ispod Velebita, od Starigrada do Karlobaga.

Žitelji poreznog rajona Stinice, Jablanca, Prizne, Cesarice i jednog dijela Gornjeg Starigrada živjeli su nomadskim životom. Skoro svaka obitelj imala je od morske obale do Velebita po dva i tri »stana«: u zimsko doba, od lipnja do konca rujna, u gornjem dijelu velibitskih proplanaka, a u jesensko doba selilo se u takozvano Grabarje (600—800 metara nadmorske visine).

Rajoni Prizne i Cesarice imali su, za razliku od rajona Stinice i Donjeg Jablanca, nešto više obradive zemlje pa je i stanovništvo tih rajona bilo više vezano uz zemlju. Pored bavljenja ratarstvom bavili su se i uzgojem nešto krupne a pretežno sitne stoke. U približno istim uvjetima živjeli su i stanovnici Gornjeg Jablanca, tj. Dundović-poda, Baričević-poda i Štokić-poda, dok je u rajonu Stinica i Donjeg Jablanca gajenje krupne stoke bila rijetkost. Sve ove selidbe od mora do podvrh Velebita poduzimane su radi prikupljanja hrane za ljude i stoku.

Obradom zemlje i gajenjem stoke bavile su se uglavnom žene i oni članovi obitelji koji nisu mogli ići za zaradom (djeca i starci). Uz ostalo, žene su morale razmjenjivati dobra s otocima i Likom, što je u ono doba bila stalna praksa. Sve u svemu, život ovih ljudi bio je vrlo težak. U kojoj kući nije bilo muške glave da ode za zaradom, u toj kući vladala je oskudica i glad. Po socijalnom sastavu te ljude mirne duše možemo smatrati proleterima i poluproleterima.

U staroj Jugoslaviji vladala je velika nezaposlenost. Zarade su bile male, a skupoća industrijske robe velika. Dodamo li tome česta pozivanja hranitelja obitelji na vojne vježbe bez ikakve naknade za život, šikaniranje i maltretiranje naroda od strane vlasti i žandarmerije, čemu su se često pridruživale sušne i nerodne godine, možemo sebi predočiti kakve je sve to zajedno iziskivalo od naših ljudi neopisive napore i predstavljalo teškoće u uzdržavanju obitelji.

U takvim uvjetima života i rada najteže je bilo žiteljima rajona Stinica i Jablanac, čije su mnoge obitelji bile prisiljene tražiti milostinju po svijetu, jer samim žuljevima svojih hranitelja nisu mogle vezati kraj s krajem. Odatle

i priče o »kućnim štapovima« kao o profesionalnoj djelatnosti, o čemu su pisane knjige i novinski članci, što je bila obična kleveta na te ljude, a sve zbog nepoznavanja stvari ili zbog mržnje, često i klasne.

Danas, u Titovoj Jugoslaviji, ti su ljudi otišli u gradove i industrijska mjesta, zaposlili se i svojim žuljevitim rukama sagradili vlastite kuće i stonove, te iškolali djecu, poštene građane ovog kraja. Valja reći da ti ljudi često navraćaju u svoj rodni kraj, kako bi se odmorili i podsjetili na teška minula vremena.

Sve što smo naveli o materijalnom položaju i teškom životu naših ljudi u staroj Jugoslaviji, uvjetovalo je da je narod zamrzio takvu vlast i takvu državu i nije bio spreman da je brani, ali ujedno nije znao ni kako da se izvuče iz te teške situacije, što se politički bitno odrazilo u svim spomenutim općinama.

Premda na ovom području (od Senja do Karlobaga) nije do početka NOB-a bilo organiziranog djelovanja Komunističke partije, osim 1920. u Jurjevu, pojedini ljudi (u svakoj općini po jedan ili dvojica) pozitivno su djelovali među narodom. Svojim radom, ponašanjem i širenjem ideja naprednog radničkog i komunističkog pokreta koristili su narodnooslobodilačkom pokretu.

Ne bi se moglo reći da je na cijeloj općini Jablanac i poreznom rajonu Cesarica ikoja organizirana politička snaga osim HSS-a imala utjecaja na šire narodne mase.

Ako je frankovštine ponegdje i bilo, za nju se nije znalo među širim masama, a pretpostavljam da je takva situacija bila i u Sv. Jurju.

Kapitulacija stare Jugoslavije i okupacija zemlje

Propašću stare Jugoslavije, okupacijom zemlje i nastankom takozvane Nezavisne Države Hrvatske nastaje nova situacija. Manji broj ljudi priklanja se novostvorenoj vlasti, očekujući da će ova biti bolja od stare, omrznute vlasti, dok šire mase ostaju pasivne, očekujući glas Mačeka i HSS-a.

Nakon poziva Komunističke partije Jugoslavije na ustanak i otpočinjanja NOB-a protiv okupatora, počele su se širiti vijesti o ustanku kao četničkom pokretu koji ima za cilj vraćanje stare vlasti, što su ustaše i okupator obilatno iskoristili cijelog NOR-a, strašeći time narod. To je i jedan od razloga da je u ovom kraju nešto kasnije otpočeo NOB-u, za razliku od ostalih krajeva Hrvatskog primorja, Gorskog kotara, Like i dr.

Posebno treba istaknuti da je narodu teško pala talijanska okupacija ovih krajeva, jer smo i u prošlosti imali teška iskušenja s Talijanima.

Okupacijom zemlje i nastankom ustaške vlasti sve više se pogoršava i onako teško stanje. Vanjske veze sa svijetom bile su još ranije prekinute, a sada dolazi do prekida veza i s unutrašnjošću zemlje. Zaposlenost je i prije bila slaba, a sada dolazi do prekida svih radova, od kojih je ovaj narod živio. Za žitelje ovih krajeva postaje neizdrživo. Članovi mnogobrojnih obitelji pješice odlaze preko Velebita i Kapele u žitorodne krajeve naše zemlje da bi nakon mjesec-dva stradanja i patnji donijeli obiteljima koje zrno žita. Izloženi ovako naporima mnogi su članovi tih obitelji izgubili život, a ostavši bez njih obitelji su ostale i bez ikakve pomoći. U ovako teškoj situaciji ustaška vlast počinje s kolonizacijom u Slavoniju i to onih obitelji koje je

bijeda i glad natjerala da je prihvate. Takvih obitelji bilo je u Cesarici 5—6, u Prizni 6—8, u rajonima Jablanca i Stinice približno isto toliko, dok se za Starigrad i Svetojurske rajone ne zna da je ikoja obitelj kolonizirana.

Napredni pojedinci

FRANE SMOJVER iz Cesarice (sin Frane i Ane), 16 godina je proveo na robiji. Tamnovao je s visokim partijskim rukovodiocima, Mošom Pijadom i drugima, koji su ga odgojili u komunističkom duhu, a iz tamnice je pušten 1940. Izašavši iz tamnice, živio je kod svoje kuće s ocem, majkom i sestrom Marom, a njegova dva brata, Vlade i Joso, nalazili su se u Sušaku kao radnici zaposleni u Sušačkoj luci.

Za cijelo vrijeme svog tamnovanja u kaznionicama Mitrovice i Lepoglave održavao je pismene veze sa svojom majkom i sestrom Marom. Putem tih pisama, a preko svoje majke, sestre Mare i ostale braće — Rude, Jose i Vlade — širio je napredne komunističke ideje. Njegova majka Ana bila je neumorna u širenju tih ideja, osobito među mladim ljudima i omladinom.

Ljeti 1941. Frane Smojver prisustvuje sastanku s drugom Jakovom Blaževićem na Kućištima kraj Karlobaga radi dizanja ustanka i pokretanja NOB-a. Drug Jakov Blažević došao je iz Like na ovaj sastanak po nalogu Centralnog komiteta Partije. Brzo iza tog sastanka Frane Smojver sazvaio je zbog na Oštarijama iznad Karlobaga, ali su ga proustaški elementi tu ubili. Tako je tragično završio život ovog borca — revolucionara, na veliku štetu za NOP, a posebno u ovom kraju.

MIJO BABIĆ iz Klade protjeran je iz SAD zbog širenja komunizma u toj zemlji, te vraćen u svoju rodnu Kladu. U Kladi je bio stalno pod nadzorom jugoslavenske žandarmerije, pa ipak je u svakoj prilici širio komunističke ideje bar u onom krugu u kome se smio kretati, što je ujedno za širenje NOP-a u ovom kraju bilo veoma korisno. Mijo Babić je jedan od prvih odbornika NOO-a u Kladi i jedan od prvih odbornika KNOO-a Senj.

GRGA RUKAVINA iz Sv. Jurja boravio je više godina u SAD i tamo se formirao kao komunist, pa je i on po povratku iz SAD u Sv. Juraj širio komunističke ideje, što je također pozitivno utjecalo na pokretanje i organiziranje NOR-a u ovom kraju. Posebno treba istaknuti Grginu aktivnost u vezi s radio-stanicom na Velebitu.

Tu je bila angažirana grupa od pet Engleza s kapetanom Stockesom (Štouksom) na čelu, pa je Grga Rukavina kao dobar poznavalac engleskog jezika pomogao da se Kotarski komitet KPH za Senj mogao u tančine sporazumijevati s engleskom grupom stručnjaka i davati direktive za rad s radio-stanicom.

Grga Rukavina nalazio se uz radio-stanicu do konca 1944, kada je radio-stanica s Englezima vraćena Saveznicima na otoke, a Grga Rukavin upućen na Olib i zadarsko područje te dalje ZAVNOH-u u Šibenik.

VJEKO BABIĆ iz Sv. Jurja, već istaknuti aktivista NOP-a, koji je bio povezan s naprednim ljudima u Senju i Sv. Jurju, veoma je pozitivno i smišljeno širio napredne komunističke ideje u samom mjestu i u okolici. Taj je drug zbog lošeg zdravstvenog stanja morao za vrijeme cijelog NOR-a ostati

na ilegalnom radu u Sv. Jurju te održavati veze sa Senjom i NOP-om na Velebitu.

Od njega i ostalih aktivista iz Sv. Jurja Komitet je često dobivao točne i pouzdane informacije o položaju i kretanju neprijateljske vojske, a posebno ustaše Frane Miškulina. Vjeko Babić bio je i prvi odbornik prvog ilegalnog NOO-a za Sv. Juraj i prvi odbornik KNOO-a za kotar Senj. Kao ilegalac u Sv. Jurju uhapšen je pred konac rata i zatvoren u senjski zatvor, odakle su ga oslobodile jedinice JNA odmah poslije oslobođenja Senja 1945.

FABO MIŠKULIN iz Starigrada senjskog najviše se nalazio na Sušaku i tamo radio od vremena do vremena, jer nije imao stalnog zaposlenja. Bio je za one prilike već prilično izgrađen komunist. U svakoj prilici širio je među radnicima napredne ideje radničkog pokreta i popularizirao KPJ i Sovjetski Savez, koji mu je bio uzor. Stalno je radnike upozoravao na opasnost od fašizma kao najcrnje vladavine kapitalističkog sistema. Pozivao je radnike na slogu i jedinstvo, bez obzira na vjeru i nacionalnost, ističući kako bez jedinstva nećemo srušiti kapitalistički sustav i stvoriti socijalizam, što je bila i njegova i naša žudnja.

Fabo je bio teži asmatičar, ali je ipak sudjelovao u NOB-u u koji je otišao iz Sušaka. Znam da je postao oficir JNA.

MARKO DEVČIĆ iz Krasna i MARTIN STARČEVIĆ iz Prizne nalazili su se obojica u Rusiji za vrijeme oktobarske revolucije kao ratni zarobljenici. Nakon povratka kući širili su ideje Oktobra i oduševljavali ljude za ono što su tamo čuli i vidjeli, čemu su i sami bili privrženi. U tome se posebno isticao drug Marko.

U toku NOB-a obojica su bili vrlo dobri suradnici NOP-a, a među narodom ugledni ljudi i dobri gospodari, čija je povezanost s NOP-om imala utjecaja i na opredjeljenje drugih ljudi za NOP.

NIKOLA STARČEVIĆ iz Prizne (sin Grge i Mande, rođene Jurčić) odrastao je u mnogobrojnoj obitelji (roditelji, sedmero braće i dvije sestre). Zbog teških materijalnih prilika morao se zaposliti kao mladić u Brodogradilištu »Split« 1936/37, gdje je radio sve do okupacije zemlje 1941.

U ovom Brodogradilištu bio je učlanjen u URSOV sindikat i stekao uvjete za kandidata za prijem u KPJ. Kao napredan radnik biva po okupaciji zemlje, s više ostalih drugova-radnika, otpušten iz Brodogradilišta. Tada se, pred konac 1941. vraća svojoj kući.

U proljeće 1942. oružnici iz Jablanca saznali su za Nikolinu aktivnost i okvalificirali je kao opasnu za ustaški poredak, pa su ga ubrzo zatim i uhapsili. Kad su ga pretukli, otjeraše ga u Zagreb premda je bio nesposoban za vojsku i uključioše ga kao opasna u neboračku jedinicu. Međutim, čim se Nikola oslobodio oružnika, pobjegao je još istoga dana iz te neboračke čete i preko Like došao natrag svojoj kući.

Uskoro zatim, u proljeće 1942. Nikola uspostavlja vezu s otokom Pagom i proširuje svoju aktivnost izvan svoga zavičaja. Na Pagu se povezuje s naprednim ljudima i simpatizerima NOP-a, doskora uspostavlja vezu i s rukovodstvom Kotarskog komiteta Partije Pag, s drugovima Orenom Ružićem (Jegorom) i Zoranom Maršićem članom Komiteta.

Veza koju je Nikola tada uspostavio svojim čamcem »Soko«, nikada nije prekidana i ispravno je djelovala do konca rata. U svojoj aktivnost za NOP

Nikola Starčević uključio je svu svoju braću i staru majku Mandu, koju smo svi zvali »partizanskom majkom«.

Ujedno je počeo okupljati oko sebe sve mlade ljude sposobne za vojsku, kako na ovom terenu tako i na otoku Pagu. Njegovom vezom, čamcem »Soko«, dolazi na područje Prizne u proljeće 1943. rukovodstvo KP za Pag i Rab, sa sekretarom Komiteta Orenom Ružićem (Jegorom) i Zoranom Maršićem zvanim Srp. Valja napomenuti da je tada bio samo jedan Kotarski komitet Partije za oba otoka. Taj je Komitet rukovodio aktivnošću NOP-a na oba otoka putem veze koju je organizirao drug Nikola Starčević. Kotarski komitet Partije Paga i Raba nalazio se na području Prizne, na Kurtuši, do kapitulacije Italije, kada se povukao na otoke.

Zbog postignutih rezultata i zasluga za NOP Kotarski komitet Partije Senj, prihvatio je tada Nikolu Starčevića za politički rad na terenu. Od starijih ljudi formirao se ilegalni Narodnooslobodilački odbor za područje Prizne, o čemu govorim u obradi NOO-a po podgorskim rajonima. Ovdje valja istaknuti da je Nikola Starčević u jesen 1942. uspostavio vezu s Tomom Čačićem u Lici i tako se preko njega povezao s NOP-om Like. Isto je tako Tomo Čačić dolazio iz Like u Primorje Nikoli radi širenja i povezivanja NOP-a Like i Primorja.

DANE VUKUŠIĆ iz živih Bunara, rajon Stinica, odgojen je kao dijete lugara u brojnoj obitelji. Dane kao mladić odlazi na teže fizičke radove sa zemljacima, ali mnogo manje nego što su to oni morali. Te okolnosti omogućile su mu da se više posveti čitanju knjiga, novina i razne literature. Odatle i činjenica da je Dane Vukušić bio veoma načitan i uz to dobar govnik.

Na izborima 1936. na strani HSS-a narod je Danu jednodušno izabrao za načelnika općine Jablanac. Dužnost općinskog načelnika obavljao je dobro i pošteno sve do svibnja 1940, kada je razriješen dužnosti dekretom Hrvatske banovine kao politički nepoćudan i lijevo orijentiran.

Nakon ovoga događaja Dane Vukušić ostaje prividno pasivan sve do druge polovice 1942, kada je s grupom simpatizera NOP-a pokušao otići u partizane. To su bili ovi drugovi: Jure Balen, Bojo Vukušić (Danin brat), Krešo Babić, Anton Dundović, Nikola Dražić, Pere Mioč i Josip Cvitković. Dane Vukušić je tada iz nepoznatih razloga uhapšen i zadržan u senjskom zatvoru više od dva mjeseca, zbog čega se grupa pasivizirala.

U studenom 1942. Dane Vukušić preko svog brata Boje ponovno uspostavlja veze s ljudima iz spomenute grupe s ciljem da realizira novi pokušaj odlaska u partizane, ali uz mnogo veći oprez. Pregovori i dogovaranje o odlasku u partizane bili su završeni potkraj 1942, kada je odlučeno da se na Velebitu formira odred čim prođe zima.

Daninu odluku da još polovicom 1942. ode s grupom simpatizera u partizane potakao je pored ostalog i dolazak jedne veće partizanske jedinice u proljeće 1942. na područje Krasna. S tom jedinicom došli su na taj teren Šime Balen i Nina Rupčić.

Dolazak te ličke partizanske jedinice na ovo područje u travnju 1942, i posebno Šime Balena kao zemljaka, dao je poticaj pokretanju i ubrzanom širenju NOB-a u ovom kraju.

Šime Balen, kao novinar i pripadnik ovog naroda, bio je vrlo popularan na ovom području. Spoznaja da se i on nalazi u partizanima dala je ljudima ovoga kraja poticaj da se opredijele za narodnooslobodilački pokret.

Formiranje partizanskog odreda »Alan«

Zahvaljujući povoljnom utjecaju međunarodnih događaja i sve snažnijem razvitku NOB-a u cijeloj Jugoslaviji, posebno u Hrvatskom primorju i Lici, dolazak jedne veće partizanske jedinice u proljeće 1942, s drugovima Šimom Balenom i Ninom Rupčićem, pozitivno je djelovao na razvitak NOP-a u ovom području, pogotovo kada se još uzmu u obzir teške materijalne prilike i sve veći pritisak okupatora. Zato se u studenom 1942. povezuje grupa simpatizera NOP-a radi dogovora i priprema za pokretanje NOB-a u rajonima Jablanac, Stinica, Prizna i Cesarica.

Povezivanje simpatizera, pregovori i dogovor o formiranju partizanskog odreda na Velebitu, u kojem bi trebalo okupiti sve rodoljube i simpatizere NOP-a s ovog područja pa i šire, trajali su do konca 1942, a pripreme su završene do 15. III 1943. Na Josipovo, 19. ožujka, formiran je i partizanski odred na području Jablanca. Istoga dana u sastav Odreda dolaze iz okupiranog Jablanca 3 aktivna žandara NDH-a: Nikola Dražić, Pere Mioč i Joso Cvitković. Njima se, prema dogovoru, odmah pridružuju Dane Vukušić, njegova sestra Maša i žena Marija s djetetom, Jure Balen, Mara Balen (Jurina sestra), Bojo Vukušić sa ženom Dragicom i Anton Dundović. Svi zajedno uputili su se na određeno mjesto na velebitski prijevoj Alan, gdje se nalaze ljetni stanovi ovdašnjih žitelja, po kome su i dali odredu naziv »Partizanski odred Alan«. Ovaj karakterističan datum ostao je u pamćenju mnogih mještanina i ustanika jer su ustaše upravo na taj dan prisilno mobilizirali mladiće i ljude sposobne za vojsku, pa su ustanici pokušali da tu mobilizaciju spriječe, što im je djelomice i uspjelo.

Ustaše su mobilizaciju obavljale tako da su iznenada dolazile komionima, prebacujući veće grupe vojnika i opkoljavajući sela i zaseoke. U kamionima bi dopremali i vojnu odjeću. Svakog uhvaćenog mladića, stvarno ili naoko sposobna za vojsku, odmah bi oblačili u uniformu. Tako su postupali jer se već tada nitko nije htio odazvati na pozive ustaških vlasti. Tom prilikom borci su oteli nekoliko uniformi od mladića koje su ustaše bili uhvatili i obukli, a jedan od tih mladića, Joso Balen zvan Madonić, došao je kasnije u partizane i poginuo prilikom oslobođenja svog rodnog kraja. Zaplijenjene uniforme bile su prvi ratni plijen boraca Odreda.

Velebitskom odredu odmah se, već prema dogovoru, pridružuju: Ivan Borovac (Bajić), Ivan (Jure) Starčević, Pave Borovac, Pave Bevandić, Pero Dundović, Jakov Štokić, Luka Štokić, Romano Vukušić, Jure Matijević i drugi, kojih se više ne sjećam.

Nakon formiranja Odreda borci su na demokratski način izabrali Nikolu Dražića za komandira, Danu Vukušića za komesara, Peru Mioča za operativnog oficira, Ivana Borovca za obavještajnog oficira, Boju Vukušića, Juru Balena i Josu Cvitkovića za delegate.

Među borcima nije bilo članova KPJ ni SKOJ-a, jer na ovom području, kako je već rečeno, nije bilo organiziranih partijskih organizacija, osim nekoliko naprednih pojedinaca, koji su govorili i djelovali samoinicijativno u interesu NOP-a.

Kako je većina boraca već bila vojno izvježbama u vojsci stare Jugoslavije, osigurali su se stražom i patrolom od eventualnog neprijateljskog iznenađenja.

Zbog sve većeg pristizanja boraca u odred »Alan« i širenja NOP-a, kako u cijeloj zemlji tako i ovdje, veća grupa ustaške oružničke postaje s narednikom Biondićem na čelu, a praćena talijanskom vojskom i pucnjavom topova iz garnizona Jablanac u pravcu Odreda, pokušala je razbiti borce odreda i spriječiti širenje ustanke na ovom području.

Premda među borcima nije bilo članova KPJ i SKOJ-a, ustanici su spremno dočekali oružnike u predjelu Dundović-podi, te ih razbili i natjerali u bijeg. U tom okršaju poginula su dva oružnika a jedan je ranjen. Kada su talijani vidjeli oružnike u bijegu, više ni jedni ni drugi nisu izlazili iz garnizona opkoljena žicom.

Nekoliko dana poslije ove akcije, početkom lipnja 1943. ostaci razbijenih četnika iz Like uputiše se preko Velebita prema morskoj obali, računajući najvjerojatnije da će doći u sastav svoje više komande u Selcu (kraj Crikvenice) i nenadano u koloni prodoše pokraj Odreda. Iako sa zakašnjenjem, partizanske patrole uočile su tu četničku kolonu pa borci brže-bolje pohitaše za njima i pristigoše ih na Dundović-podu, gdje su ih napali.

Prva planirana akcija što ju je izvela ova grupa partizana bila je napad na financijski odjeljak u Starigradu i Donjoj Kladi, u kojoj je zarobljeno pet pušaka, veći broj puščane municije, nekoliko kanti petroleja, pisaci stroj i uredski pribor. Pored toga, tada su uništeni poštanski uređaji i telefonske žice u pošti Starigrad. U ovoj akciji vrlo pozitivnu ulogu odigrao je financijski preglednik odjeljka Starigrad i Klada — Nikola Malkoč. Time su partizani, uz ono što su već bili pribavili, naoružali gotovo sve borce i rukovodstvo Odreda. Borbena sposobnost Odreda rasla je iz dana u dan.

Do sada izvršene tri borbene akcije bez vlastitih gubitaka izazvale su među borcima veliko oduševljenje. O tome se u narodu pronio glas, što je dalo poticaja za još veći priliv rodoljuba u Odred. Pristizanjem sve većeg broja boraca, pred ustanike se postavilo pitanje ishrane i povezivanja s većim partizanskim jedinicama radi upućivanja boraca u te jedinice, jer se na ovom području zbog ekonomskih razloga nije moglo održavati više od 40—50 boraca.

Koncem lipnja 1943. partizani odlučiše poslati u Liku drugove Danu Vukušića i Juru Balena radi povezivanja s ličkim partizanskim jedinicama i NOP-om, kao najprirodnijim zaleđem. Kako su drugovi Dane Vukušić i Nikola Starčević još pod konac 1942. uspostavili vezu s Tomom Čačićem iz Bužima, to je Tome povezao Juru i Danu sa štabom Šeste ličke divizije, koji se u to doba nalazio u Perušiću.

Prema iskazu Dane Rupčića, komandant Šeste ličke divizije Đoko Jovanić, politički komesar divizije Rade Žigić i načelnik štaba divizije Miloš Uzelac, pomno su saslušali izlaganje Dane Vukušića o situaciji u Podgorju, pa su odmah pozvali iz svojih bataljona »Božidar Adžija« i »Matija Gubec« pet najboljih drugova, i to: Milana Rupčića za komandira, Danu Rupčića za politič-

kog komesara, Josu Peinovića za komandira voda, Josu Radoševića za desetara i mitraljesca a malog »Boljševika« za pomoćnika mitraljesca.

Dolaskom drugova iz Like u podgorsku partizansku grupu obavljene su, prema odluci štaba Šeste ličke divizije, izmjene rukovodećeg kadra u partizanskom odredu »Alan«, tako da su svi lički drugovi postavljeni na određena rukovodna mjesta osim Dane Rupčića, koji je primio dužnost zamjenika političkog komesara, komu je pripala organizacija partijske jedinice u partizanskoj podgorskoj grupi, dok je Dane Vukušić zadržao položaj političkog komesara grupe.

Svi ostali domaći rukovodni drugovi iz grupe mijenjani su premda su izabrani unutar grupe na demokratski način i premda je podgorska grupa pod njihovim rukovodstvom još prije dolaska drugova iz Like obavila zapažene borbene akcije. Nakon obavljene promjene rukovodnog kadra u podgorskoj partizanskoj grupi mijenja se i njezina lokacija: s velebitskog prijevoja Alan grupa prelazi na Strugu, gdje su se nalazili ljetni stanovi žitelja Stinice. Ta je lokacija bila mnogo pogodnija i sigurnija za obranu od iznenadnih neprijateljskih napada.

Nekoliko dana nakon dolaska drugova iz Šeste ličke divizije dolazi na ovo područje partijski rukovodilac i član Okružnog NOO-a Toma Stržić, koji je na terenu doznao za osnovani partizanski odred na Velebitu. Ne znajući da su iz ličkih partizanskih jedinica već došli drugovi, poslao je izvještaj partijskom rukovodstvu za Hrvatsko primorje i štabu Trinaeste primorsko-goranske divizije, ocjenjujući taj odred još nedovoljno vojno i politički izgrađenim, budući da u njemu nije bilo članova KPJ.

Na temelju Stržićeva izvještaja iz sastava Trinaeste primorsko-goranske divizije upućuju se u odred »Alan« za rukovodni kadar trojica drugova: Milan Pavelić za političkog komesara, Drago Špinčić za političkog delegata i Milan Pavelić (Čambre) za desetara.

Dolaskom ovih drugova nastaje nova promjena kadra u Odredu, i to ovako: Milan Rupčić — komandir Odreda, Milan Pavelić — politički komesar, Dane Rupčić — zamjenik komesara, Drago Špinčić — politički delegat voda, Joso Peinović — komandir voda, Mile Pavelić i Joso Radošević — desetari, Ivan Borovac (Bajin) obavještajac, Ivan Starčević — ekonom a Dane Vukušić, kao čovjek od autoriteta i poznavanja terena, određen je za politički rad na terenu.

Od sredine lipnja 1943. u Odred pristižu drugovi s otokâ Raba i Paga, a u srpnju i kolovozu iste godine u Odred stižu drugovi s područja Stinice, Prizne i Starigrada. Bili su to: Jure Matijević (Jerkić), Ivan Matijević (Pekar), Nikola Matijević (Tojić), Nikola Babić, Tone Devčić, Ivan Sorić, Romano Vukušić, Nikola Vukčević, Ante Šegota i mnogi drugi kojih se poimence više ne sjećam. Sve borce s otoka i jedan dio boraca s terena uputili smo u druge vojne jedinice, VI. ličku i XIII primorsko-goransku diviziju, već prema želji boraca.

Političke i vojne veze s otocima

Zbog sve većeg širenja NOP-a na otocima bilo je potrebno, radi prihvatanja boraca, dopremanja hrane, oružja, municije itd., uspostaviti dobre i

sigurne pomorske veze (posebno s otokom Rabom, jer je veza s Pagom postojala ranije). Kako je u području Prizne—Lomivrat drug Nikola Starčević, sporazumno s Kotarskim komitetom Partije Pag i Rab (drugovima Orenom Ružičem i Zoranom Maršićem), osnovao u prvoj polovici 1942. stalnu pomorsku vezu s Pagom (čamcem »Soko«), to su se sve do polovice srpnja 1943. na taj način održavale veze, obavljala suradnja, dostavljao materijal i prebacivali borci na Velebit. Ali s vremenom je u odred »Alan« i u druge partizanske jedinice trebalo prebaciti sve više boraca pa su rukovodioci jedinice NOP-a s Raba uspostavili još jednu stalnu vezu Rab—Klada i jednu povremenu Rab—Stinica (čamcem »Vera«). Rapski su drugovi na ovu vezu postavili svoje najbolje i najsposobnije drugove: Zvonka Keku i Vicu Macolija smatrajući ovu vezu veoma važnom. Ova je veza preko mjesnog NOO-a u Kladi besprijekorno funkcionirala sve do kapitulacije Italije, kada je prekinuta zbog novonastale situacije.

Pored te veze drugovi s Raba pojačali su vezu s Priznom—Lomivratom čamcem »Matovica«, kojim je uz Nikolu Starčevića upravljao i Anđelko Domjan s Raba, također do kapitulacije Italije, kada je i ovo pojačanje zbog istih okolnosti prestalo funkcionirati.

Putem ove veze prebačeno je u kolovozu 1943. ukupno 105 boraca s otoka Raba i Paga u odred »Alan« 2. VIII — 16 boraca, 8. VIII — 23 borca, 16. VIII — 19 boraca, 17. VIII — 4 borca, 20. VIII — 21 borac i 23. VIII — 22 borca. Osim ovih trebalo ih je doći još 70 iz Novalje s Paga, vezom Lomivrat—Prizna, ali je u grupi došlo do provale pa je ovo prebacivanje odgođeno. Uskoro dolazi do kapitulacije Italije, zbog čega ovo prebacivanje nije realizirano. Većina ovih ljudi upućena je po kapitulaciji Italije u II pomorsko obalni sektor, kamo su i sami željeli otići.

Veza Lomivrat—Pastura na otoku Pagu funkcionirala je sve do oslobođenja pa smo njome održavali redovite veze s II pomorskim sektorom na otocima Molatu i Istu. Ovom je vezom stalno rukovodio drug Niokla Starčević, dok su se drugi, zbog neprijateljskih napada i uništenja čamaca, često mijenjali.

Ne bih mogao nabrojiti sve one drugove koji su radili na vezi, ali se ipak sjećam bar nekih koje treba ovdje spomenuti, to su: Vlade Peranić iz Stare Novalje, Renato Delija (Milorad), Ivan Baričević (Makanović), Jakov Starčević, Zvonko Starčević, Nikola Mandekić (Šaula), Martin Mandekić, Božo Matijević, Anđelko Domjan s Raba, Martin Baričević (Makan) i drugi.

Kad je riječ o vezama, moram reći da je okupator činio sve da spriječi partizansko komuniciranje morskim putem. Sve privatne brodice na ovom području prebačene su u garnizone Jablanac i Karlobag pod kontrolu okupatora, tako da je čamce za vezu bilo teško maskirati i kriti da ih neprijatelj ne uništi. Poslije svakog prijelaza s Velebita na otok i obratno drugovi određeni za održavanje veze morali su čamce potopiti kako ih neprijatelj ne bi otkrio. Pa i unatoč svemu tome neprijatelj je (posebno Nijemci) pronalazio i ovako sakrivene i maskirane čamce i uništavao ih bombama. Tako je uništen čamac »Soko« i još nekoliko čamaca koje su drugovi sami napravili. U proljeće 1944. ova je veza ostala bez ikakva prijevoznog sredstva, pa je drug Nikola Starčević napravio splav od tri grede i pomoću te splavi dva mjeseca održavao vezu s otokom Pagom, sve dok nismo dobili barku s Mo-

lata od II pomorskog obalnog sektora. Održavati vezu pomoću splavi od Velebita do Pasture na Pagu (razdaljina oko 6 nautičkih milja) bilo je pravo herojstvo. Tako je do kapitulacije Italije prebačeno ovim vezama, što s velebitskog područja, što s otoka Paga i Raba, oko 200 boraca, od kojih je nešto više od tri četvrtine poslano u VI i XII diviziju NOV Jugoslavije, a ostali su zadržani u odredu »Alan« sve dok ovaj nije rasformiran.

Ovdje valja napomenuti da u ovaj broj nisu uračunati borci koji su se priključili partizanima u proljeće 1944. pa nadalje, a poslani su većinom, što je i najprirodnije II pomorskom obalnom sektoru. Do konca 1944. poslano je II POS-u još nekoliko stotina sa svih podgorskih područja, ne računajući i oko stotinu legionara koji su se priključili NOP-u.

Odred »Alan« odigrao je veoma pozitivnu ulogu u svakom pogledu, a posebno na političkom planu. Jedan dio Odreda sudjelovao je s rapskim drugovima i organizacijama NOP-a u razoružavanju talijanske vojske na Rabu i Pagu u rujnu 1943, što je znatno pomoglo naoružavanju novih boraca, koji su kapitulacijom Italije u još većem broju pristupili partizanskim vojnim jedinicama. Ako se ima na umu da je na Rabu razoružano oko 2.500 talijanskih vojnika i da su cjelokupno naoružanje i oprema ostali u našim rukama, može se ocijeniti i vrijednost tog pothvata, u čemu je veza odigrala značajnu ulogu.

Komanda Odreda, Kotarski komitet Partije Senja, Paga i Raba, organizacija SKOJ-a, odbornici i ostale organizacije NOP-a veoma su dobro surađivali u izvršavanju zadataka, od političkog rada do borbenih akcija i širenja NOP-a.

Put u Šibuljinu

Ljeti 1943. štab XIII primorsko-goranske divizije šalje Paju Širolu da poveže odred »Plavi Jadran«, kojim je zapovijedao Nikola Budak, s odredom »Alan« i drugim vojnim jedinicama XIII divizije i ličkim vojnim jedinicama radi izvođenja nekih većih ratnih operacija (meni nepoznatih). Tada smo Širola, Nikola Starčević, Anđelko Domjan i ja otplovili noću čamcem »Matovica« na jedro i vesla, s lokacije veze Prizna—Lomivrat u Šibuljinu kraj Starigrada (Paklenica). Tada je Podgorskim kanalom puhala dosta jaka bura. Putovanje je išlo sve nekako dok nismo došli blizu Karlobaga, u kome su se nalazili Talijani. Tu nam je jaka bura poderala pola jedra i odnijela nas prema hridinama otoka Paga, odakle smo se s mnogo napora, spretnosti i prisebnosti jedva uspjeli vratiti pod gornji kraj, kod svjetionika Koromačine.

Dolaskom pod kraj, pozvali smo Širolu iz potpalublja i upoznali ga sa situacijom i opasnošću pred kojom se nalazimo. Širola nam je na to rekao: »Drugovi, samo smrću možemo opravdati neizvršenje zadatka! Mora se ići naprijed.« Odgovorili smo (pošto mu nismo znali ime): »Dobro druže, nisu ni naše glave vrednije od tvoje — idemo!«

Zavezali smo poderano jedro, skratili ga na najmanju moguću veličinu i krenuli naprijed. Bura se još pojačala; nosila je more u prahu preko jedra, a jedan od nas stalno je morao izbacivati iz čamca more koje su stalno

ubacivali valovi i vjetar. Tako smo uspjeli munjevito projuriti ispod samog pristaništa u Karlobagu, gdje nas je opazila talijanska straža pa su nas talijanski reflektori osvjetljavali sve do Skoč—Kobile, prema Lukovu Šugarju. Po toj buri uspjeli smo stići u Šibuljinu oko osam sati ujutro. Žene aktivistkinje u Šibuljini dva su dana šivale i krpale naše jedro kako bismo se mogli vratiti natrag.

Treći dan bura je bila znatno jenjala, podigli smo dobro okrpeljeno jedro i pošto smo obavili posao uputili se natrag. Opet smo projurili ispred Karlobaga, ali smo još kod Skoč—Kobile bili opazili talijanske reflektore gdje obasjavaju morsku pučinu. Ipak smo smatrali da nam je bura jedina prilika za povratak. Pri prolasku kraj Karlobaga Talijani nas »pozdraviše« s nekoliko topovskih granata, ali kad smo prošli Karlobag, nismo se više ničega bojali.

Nakon dolaska u Priznu, negdje oko pola noći, zadrijemali smo umorni i tako dočekali lijep sunčani dan, s divnom bonacom. Prvi sam ustao, uzeo osti i otišao na more ne bih li ulovio koju ribu za marendu, dok su ostali drugovi spavali. Uz nekoliko hobotnica ubio sam i jednu škarpinu, kojoj se Širola veoma obradovao. Skuhali smo škarpinu i dobro marendali, a zatim se uputili u odred »Alan«, odakle je Širola nastavio put u XIII diviziju. Nikad više nisam Širolu vidio, ali sam obišao njegov spomenik u Rijeci, položivši na njega buket cvijeća kao sjećanje na nezaboravnog druga.

Ovo putovanje, koje nije bilo jedino, opisao sam zato da se vidi kako je bilo teško povezivanje i održavanje veza između ovoga kraja i ostalih krajeva Jugoslavije.

Kapitulacija Italije

U doba kapitulacije Italije gotovo svi borci Odreda nalazili su se na okupu u logoru na Strugi iznad Jablanca, gdje je bila njegova lokacija.

Prvu vijest o kapitulaciji donio je u Odred Toma Strižić, a iz garnizona Jablanac kurir Odreda Ivan Vukušić, ističući kako su Talijani dobili poruku o kapitulaciji putem goluba listonoše te se užurbano spremaju na odlazak. Sporazumno s Tomom Strižićem komanda Odreda napravila je plan i raspored boraca za pokušaj razoružanja Talijana. Tako je Drago Špinčić s pet boraca poslan u Sv. Juraj, a nekoliko boraca dato je na raspolaganje Kotarskom komitetu Partije Rab i Pag. Sa Strižićem je na ovaj teren došao i Jurica Knez, koji je s drugovima iz Komiteta Paga i Raba otišao na Pag.

Drugovi s Paga, uz pomoć Jurice Kneza i boraca Odreda, iznudili su od talijanskih vojnika, koji su se nalazili na Pagu, oko 50 pušaka i dva puško-mitraljeza te nešto municije. Sa svih podgorskih područja Talijani su se povlačili na Rab, na kome su trebali čekati instrukcije svog zapovjedništva za evakuaciju. Talijani su se brodom »Hrvatska« povukli iz Jablanca, gdje je bio najveći garnizon, a s ostalih lokacija (Pag, Karlobag, Sv. Juraj) manjim brodovima. Iako se na Rabu okupilo oko 2.500 talijanskih vojnika; neki drugovi s Raba tvrde da ih je bilo čak oko 3.000, što bi eventualno trebalo provjeriti. Ovi i mnogi drugi podaci mogli bi se provjeriti kod svećenika franjevca na Rabu, koji je vodio dnevnik događaja tijekom cijelog rata.

Približavajući se Jablancu sretosmo na cesti grupu od tridesetak radnika, koji su povodom kapitulacije napustili posao na cesti iznad Sv. Jurja.

Radnici su ponijeli sa sobom alat (krampove, lopate, batove, ćuskije, svrdla za mine, sjekire itd.). Sve radnike s alatom zadržali smo i povelili ih u Jablanac da nas bude što više i da nam u slučaju potrebe što god pomognu.

Došavši u Jablanac izazvali smo i strah nekih mještana, koji glasno zakukaše: »Ajme, majko mila, kakva je ovo vojska! Ma će nam porušiti sve kuće tolikim alatom.« Nije se međutim, dogodilo ništa, samo smo se, čuvši te riječi, slatko nasmijali.

Isti dan navečer drugu Tomi Strižiću stavljen je na raspolaganje jedan vod boraca iz Odreda, koji su čamcem »Vera« prebačeni preko noći iz Jablanca na otok Rab. Ostali borci ostali su u Jablancu.

Dolaskom na Rab, drug Strižić je u suradnji s rapskim drugovima Borisom Filipinijem, Zvonkom Kekom, Vicom Macolijem i drugima mobilizirao sve aktiviste otočkog NOP-a i dogovorio da se s Talijanima stupi u pregovore o predaji oružja. U prilog tome išla je i činjenica što je talijanski komandant »kolonelo« pozvao na Rab predstavnike logoraša iz zloglasnog logora Kampor, te im objavio da mogu biti slobodni, ali da između sebe izaberu predstavnike koji će ih zastupati do povratka kućama.

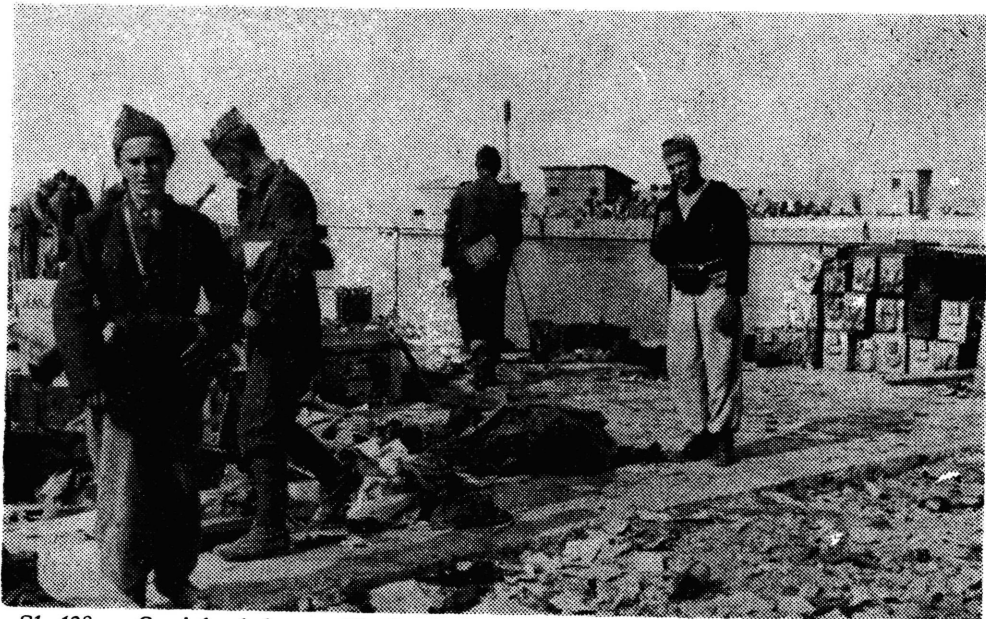
Međutim, drugovi s otoka razvili su još ranije među logorašima (Židovi, Slovenci), posebno Slovencima, politički rad i pomoću simpatizera u logoru organizirali vodove, čete i bataljone od svih za borbu sposobnih logoraša, kojih je bilo oko 1.000.

Drugi dan nakon provedene organizacije u logoru i na terenu održan je sastanak kome su prisustvovali svi odgovorni ljudi Raba, predstavnici logoraša, Tome Strižića i predstavnika vojne jedinice »Alan«. Na tom sastanku određena je delegacija za pregovore s Talijanima, u koju su izabrani: Josip Volovičić, Ante Usmiani i Šime Španjol. Oni su razumjeli talijanski jezik. Zadatak pregovaranja delegatima prenio je Josip Frankić na mjestu »Marijan« na Rabu.

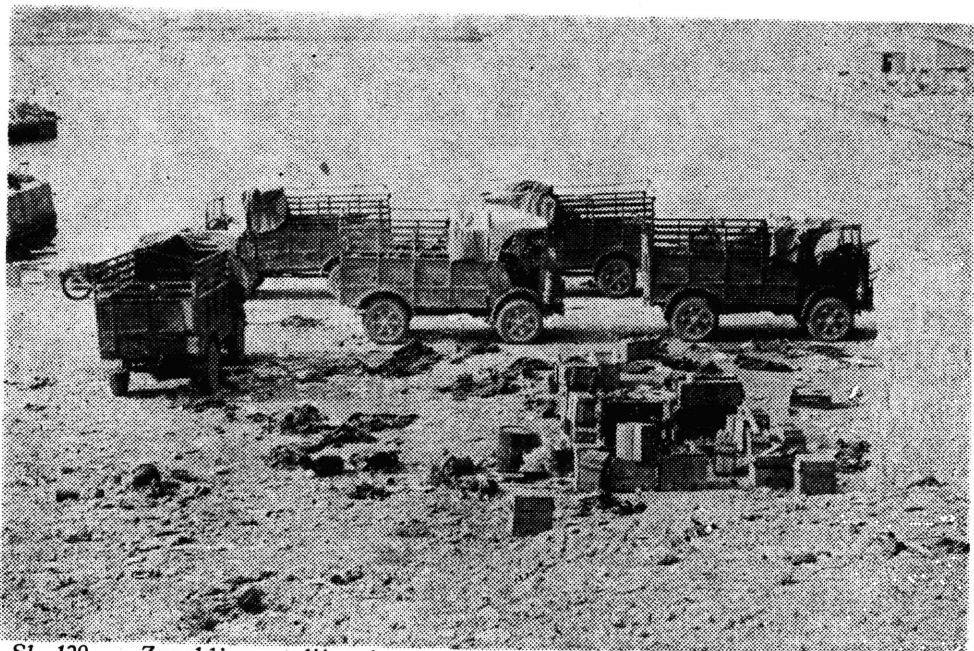
Komanda talijanske vojske s pukovnikom Vicenteom na čelu nije htjela prihvatiti pregovore o predaji oružja i opreme. Strižić i drugovi s otoka poslali su ponovno delegaciju s ultimatumom da će biti napadnuti i silom razoružani, na temelju čega je Vicente zatražio depešom savjet od svoje komande na Jadranu, što da poduzme u vezi sa zahtjevom partizana da im se preda oružje. Kako nije dobio odgovor, pukovnik je ponudio da će predati polovicu naoružanja i opreme, na što naši isprva nisu htjeli pristati pa je u pregovorima otpočelo natezanje. Onda se naši dosjetiše da je dobro pristati i na polovicu i tako je došlo do podjele naoružanja.

Dijeleći oružje, drugovi s otoka odmah su naoružavali svoje aktiviste i organizirane logoraše. Kad je raspodjela bila već pri kraju i kad su naši aktivisti i logoraši naoružani, talijanskoj komandi dat je drugi, ozbiljniji ultimatum za predaju cjelokupnog naoružanja. Vidjevši da se prevario, pukovnik Vicente slegnuo je ramenima i bez većeg protivljenja predao cjelokupno naoružanje.

Na taj način zarobljeno je: 300 automata, 2.500 pušaka, 2.600 pištolja, 150 puškomitraljeza, 30 velikih mitraljeza (breda), 100 snajpera, 20 sanduka bombi i mnogo više sanduka puščane municije, dva vagona tijesta i riže, konzervi i druge hrane, 1.500 uniformi, 1.000 pari cipela, veći broj šatorskih

Sl. 128 — Senjska luka poslije kapitulacije Italije. Borci Primorsko-goranske brigade preuzimaju neprijateljsku ratnu opremu, oko 15. IX 1943. Snimio I. Stella

Sl. 129 — Zarobljena talijanska ratna oprema, predio Sv. Ambroz, stanje 1943. Snimio I. Stella

krila i drugog ratnog materijala, što je bilo od neprocjenjive vrijednosti za naše naoružanje. Radosti naroda i logoraša na otoku tih dana nije bilo kraja. Istoga dana na groblju, na kojem su ostavili svoje živote mnogi logoraši — Slovenci i Židovi, održana je komemoracija kojoj su uz Rabljane prisustvovali i preživjeli logoraši.

Talijanska vojska i velik broj logoraša otpremljen je brodom do Crkvenice i Kraljevice, a odatle su se uputili dalje, svak prema svojoj želji, dok je dio logoraša, pretežno Židova, ostao na Rabu. Među njima je bio veći broj liječnika, koji su poslije logorovanja radili u zdravstvenoj službi. Nešto kasnije neki su od njih mobilizirani u vojne partizanske jedinice i mornaricu.

Tako je nakon kapitulacije Italije završeno razoružavanje talijanske vojske na ovom području, a borci iz Odreda povučeni u sastav svoje jedinice u Jablanac, kamo je premješteno sjedište odreda »Alan«.

Saveznička radio-stanica na Velebitu

Kratko vrijeme nakon dolaska na mjesto talijanskog okupatora, Nijemci su organizirali intenzivan pomorski promet Podgorskim kanalom — od Rijeke do Obrovca i Zadra — prebacujući konvojima ratni materijal i vojsku za svoje trupe u Grčkoj i Albaniji, te južnoj i srednjoj Dalmaciji.

Konvoji su puna dva mjeseca danju i noću nesmetano plovili na ovoj relaciji pred očima boraca NOP-a, a da im se ovi nisu mogli ničim oduprijeti.

Radi sprečavanja plovidbe, uništavanja neprijateljskih brodova i druge vojne sile, dopremljena je na Velebit 16. svibnja 1944. radio-stanica s grupom od pet engleskih vojnika (s kapetanom Stokesom na čelu) koji su upravljali radio-stanicom.

Po zadatku Kotarskog komiteta Partije Senj drugovi Nikola Starčević i Vlade Peranić dopremili su morskomo vezom radio-stanicu i ljude uz nju s otoka Molata na područje senjskog kotara (Prizna—Lomivrat) 16. svibnja 1944. U tu svrhu poslužila im je barka od 5 tona nosivosti — na jedro i vesla.

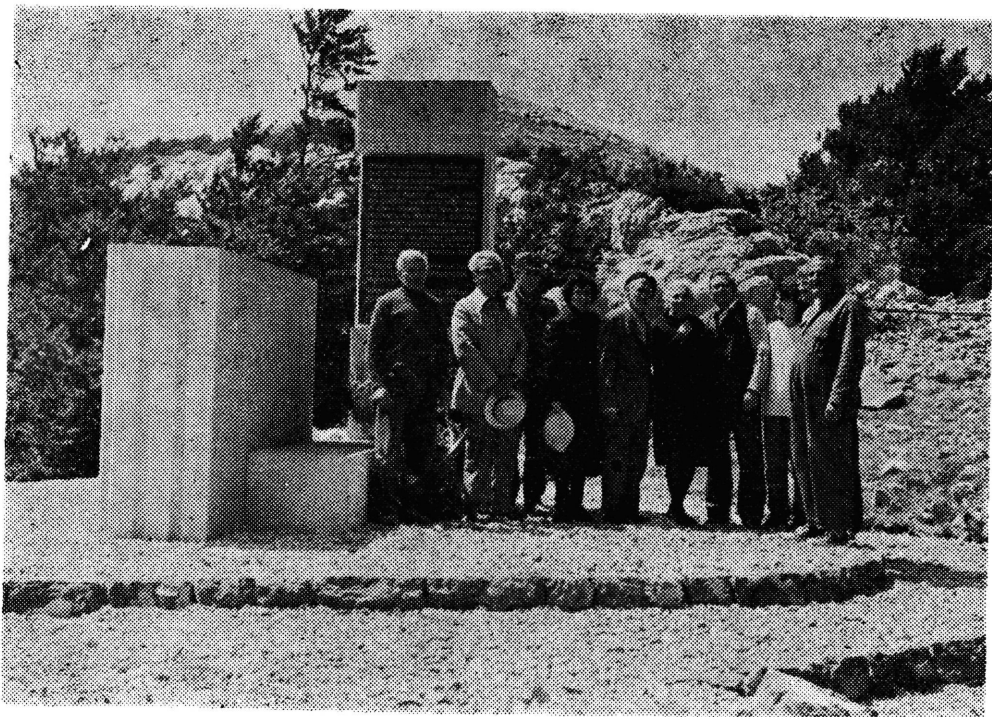
Prilikom putovanja grupu su pod Gagerom na otoku Pagu dočekale u zasejdi ustaše s jednim motornim čamcem, zahtijevajući da im se barka i grupa predaju ili će u protivnom biti uništeni.

Razumije se da o predaji nije moglo biti niti govora, pa je između grupe i ustaša došlo do borbe. Ustaše su bile lošije sreće, jer je naša grupa nešto prije otvorila na njih mitraljesku paljbu. Puškomitraljescu Vladi Peraniću uspelo je pogoditi i onesposobiti motor u ustaškom čamcu, čime je ovaj postao nepokretan, a našoj je teško pokretljivoj barci omogućen manevar i okretanje prema pučini.

U ovom okršaju ustaše su imale dvojicu mrtvih i nekoliko ranjenih, dok na našoj strani nije bilo gubitaka, samo su meci lakše oštetili gornji dio barke. Još okršaj nije ni završio, našoj grupi pridružio se saveznik — poznata podgorska bura, koja je barku — jedrenjak ponijela na otok Olib, gdje je grupa morala ostati nekoliko dana, dok nije nastupilo pogodnije vrijeme za putovanje na Velebit.

Nakon dopreme radio-stanice na područje kotara Senj, nastaje nova situacija. Članovi Kotarskog komiteta Partije bili su raspoređeni ovako: Nikola

Sl. 130 — Grupa Podgoraca pred spomenikom partizanskog odreda »Alan« na prijevoju Mirovo-Alan. S lijeva na desno: Jure Dundović (Juko), publicist Sime Balen, nepoznati drug, Danica Đurović, Danijel Vukušić, Anka Vukušić, i na kraju Pere Dundović. Snimio A. Glavičić 28. VII 1981.

Starčević je, uz kontrolu veze s otocima, raspoređen na područje Cesarice (kod Karlobaga), Ivan Matijević na područje Prizne, Josip Car i Zvonko Petrinović na područje Jablanac, Starigrad—Klada, Marko Furlan na područje Stinice, ja sam zadužen za područje Sv. Juraj—Krasno i senjsku okolicu, dok je politički komesar Oren Ružić sve kontrolirao i održavao vezu s radio-stanicom. Time sam naveo zaduženja svih drugova koji su tada sačinjavali Kotarski komitet partije Senj.

Uskoro su održani sastanci sa svim društveno-političkim organizacijama od Karlobaga do Senja. Obavljeno je njihovo povezivanje i aktiviranje na cijelom području, jer su od dolaska Nijemaca sve organizacije bile nepovezane i pasivizirane pojačanom neprijateljskom djelatnošću.

Pored političkog rada te izvođenja borbenih akcija, organizacije su dobile zadatak da budno prate kretanje neprijateljskih brodova Podgorskim kanalom i kretanje njemačkih i ustaških trupa (koje su tada bile vrlo aktivne) po terenu.

Ovakav terenski raspored kadrova i povezivanje svih organizacija od Karlobaga do Senja održava vizualni pregled morske obale od Crikvenice do Skoč—Kobile prema Lukovu Šugarju, na prostoru od oko 100 km dužine i 8 do 10 km širine. Ovako raspoređenim organizacijama nije mogao pro-

Sl. 131 — Spomenik borcima partizanskog odreda »Alan«. Otkriven 26. srpnja 1981, na prijevoju Kosica (Alan—Mirovo). Spomenik je postavio narod općina Senj, Rab i Pag. Projektant: dipl. inž. arh. Helena Knjičić. Snimio od sjevera A. Glavičić

maći Podgorskim kanalom ni jedan nezapažen neprijateljski brod, niti je mogao pristati uz obalu i maskirati se a da to ne bi primijetile mnogobrojne budne partizanske straže.

Kao što je bivalo svagdje u NOB-u, i ovdje su se naši skojevci i omladina veoma isticali. Svakog su dana omladinci znali propješačiti po 10 do 15 km velebitskim kršem i bespućem do radio-stanice, kako bi donijeli obavijesti o kretanju i položaju neprijateljskih brodova, te njemačke i ustaške vojske na terenu. Obavijesti su stizale sa svih strana, danju i noću. Ni pun mjesec dana nije prošao, a Nijemci su se morali ograničiti samo na noćna kretanja, dok su malo kasnije i ona bila krajnje ugrožena. Na žalost, s gra-

OVIM VELEBITSKIM STAZAMA OTI-
SLO JE U PARTIZANE OKO TISUCU
PODGORACA, RABLJANA, PAŽANA I
DRUGIH RODOLJUBA.

*Sadržaj spomen ploče sa spome-
nika Odreda Alan, na prevoju
Alan—Mirovo*

NA POZIV PARTIJE I DRUGA TITA
KOMUNISTI I NAPREDNI PODGORCI
13. 3. 1943. OSNOVALI SU PRVU RATNU
JEDINICU NA PODRUČJU KOTARA
SENJ — PARTIZANSKI ODRED »ALAN«.
NA OVOM TERENU SREDINOM 1943.
PRIVREMENO SE NALAZI SJEDIŠTE
KOTARSKOG KOMITETA KPH RAB I
PAG I OPĆINSKOG KOMITETA PARTI-
JE I SKOJ-a RAB.
OVDJE U DOCU 10. 9. 1944. ODRŽANA
JE I KOTARSKA KONFERENCIJA
USAOH-a SENJ.

U POVODU 40. GODIŠNJICE USTANKA
NARODA I NARODNOSTI JUGOSLAVIJE
27. 7. 1981.

NAROD OPĆINA
SENJ, RAB I PAG

dom Senjom nismo imali dobre veze premda smo jednog člana Kotarskog komiteta Partije ostavili u Senju radi održavanja češće veze sa Senjom.

Taj drug posve je zatajio i za njega se nije znalo sve do oslobođenja Senja. Povremene i šture obavijesti dobivali smo preko učitelja Bobana iz Stoca te drugova iz Sv. Jurja. Vezu s Krkom i Hrvatskim primorjem održavali smo putem NOO-a Klada—Prvić—Krk, a s otokom Pagom i II pomorskim obalnim sektorom na Molatu i Istu vezom Prizna—Lomivrat—Pastura (na Pagu) preko druga Nikole Starčevića, člana Kotarskog komiteta Partije Senj, dok je stalna veza s Rabom prekinuta nakon kapitulacije Italije kao nepotrebna. Ove dvije veze održavane su do oslobođenja, a funkcionirale su besprijekorno od početka do kraja. Tako je na proljeće 1944. i za Nijemce na ovom području nastala nova situacija.

Zbog sve većeg rasplamsavanja NOP-a i nanošenja velikih gubitaka neprijatelju na moru, Nijemci i ustaše poduzimali su sve i sva da spriječe djelovanje radio-stanice i da nanesu što više gubitaka našoj vojsci i organizacijama.

U tu svrhu Nijemci su osnovali specijalne vojne jedinice od 100 do 150 ljudi, dobro naoružane laganim oružjem i bombama, koje bi se po izlasku na određeni teren podijelile na dvije-tri grupe radi opkoljavanja sela. Tako je, na primjer, opkoljen Starčević-pod (kada su Nijemci zapalili kuću druga Jure Starčevića): jedna je grupa došla sa sjevera do Štokić-poda, druga s juga do zaseoka Marama, a treća sa zapada od zaseoka Oršulići. Kasnije su se ove specijalne njemačke jedinice kretale u manjim grupama od 50 do 100 ljudi, vjerojatno zato što su počeli oskudijevati u ljudstvu i ratnom materijalu.

Zadatak ovih jedinica bili su iznenadni prepadi na sela te uništavanje i otimanje svega što je moglo poslužiti partizanima i NOP-u za vođenje borbe protiv njih.

Zato su, kako je već rečeno, morali po područjima organizirati obavještajne punktove i vrbovati doušnike, ali im je ovo, poslije našeg protuudara sve teže polazilo za rukom.

Takva informativna služba omogućavala im je uspješnije djelovanje specijalnih jedinica, pomoću kojih je trebalo očistiti ovaj prostor od partizana i NOP-a.

To im doduše nije uspjelo, ali su nam Nijemci pomoću ovih specijalnih jedinica zadali pod Zavižanom — u Brisničkoj Dulibi u studenom 1944 — jedan teži udarac.

Zbog ovakve aktivnosti neprijatelja na terenu često smo morali premještati radio-stanicu na novu lokaciju, ali joj ni Nijemci ni ustaše nikada nisu mogli spriječiti rad, ni danju ni noću.

Prvih dana radio-stanica je bila smještena u Lomivratu ispod Sv. Ivana u jednom vrtu među krošnjama drveća. Oдавde je premještena u Lipove Grede ispod Radlovca (granica Cesarice i Prizne), treći premještaj bio je na uzvisinu kamenjara ispod Starčević-poda, zbog čega su Nijemci zapalili kuću Jure Starčevića, doznajući kasnije da je on bio uz nju angažiran.

Uz radio-stanicu radili su kasnije uglavnom drugovi Dane Štokić i njegov brat Ivan. Prvih nekoliko mjeseci s Englezima smo se sporazumijevali pomoću starog Mije Matijevića, koji nije dovoljno poznao engleski jezik, pa smo radi boljeg sporazumijevanja morali pozvati Grgu Rukavinu iz Sv. Jurja, s kojim je sporazumijevanje obavljeno na obostrano zadovoljstvo.

Engleska grupa s kapetanom Stokesom na čelu ponašala se korektno u svakom pogledu. Ako navedem da smo skoro svaki put na poziv radio-stanice dobivali avione na ukazano mjesto za svega sat i pô do dva sata vremena, onda se može ocijeniti i korektnost engleske grupe koja je upravljala radio-stanicom i komande koja je rukovodila avijacijom.

Suradnja između II pomorskog obalnog sektora i Kotarskog komiteta Partije Senj odvijala se u svakom pogledu onako kako se moglo poželjeti. Ovdje moram istaći komesara POS-a, druga Branka Mamulu, koji je za naše i opće potrebe NOB-a imao tako široko razumijevanje da nije bilo problema koji se ne bi mogao pozitivno riješiti, što se odrazilo na postizanje političkih i vojnih uspjeha.

Na temelju stvorenih uvjeta i ovako provedene organizacije na terenu, 1944. razvio se tako masovan NOP po svim mjestima i selima od Senja do Karlobaga da se čak mogla održati konferencija USAOH-a, pri čemu se najviše istakla omladina.

Treća velebitska partizanska jedinica — »udarna grupa«

Nakon dopreme radio-stanice na ovo područje, formirana je u području Alana—Mirova druga vojna jedinica pod nazivom UDARNA GRUPA, koja je brojala 35 do 50 boraca, približno jednako kao ranije odred »Alan«. Komandno osoblje (15—20 boraca) poslao nam je II POS, a ostale borce regrutirali smo s teritorija Podgorja.

Sastav ove vojne jedinice i njezina komandnog kadra mijenjao se tijekom 1944. tri ili četiri puta, tako da je II POS u tim razmjenama poslao na ovo područje oko 90 boraca iz svog sastava.

Odatle i velik broj komandnog osoblja koje se spominju u ovom napisu. Ovdje mogu dodati da smo nekoliko drugova, kao što su: Grga Frković, Mato Brnčić (Čambre) i Tome Komadina, dobili u komandni kadar s primorsko-goranskog područja (ovdje se ne misli na drugove iz Primorja koji su bili u prethodnom odredu »Alan«). Svakog borca koji bi nam povećao brojno stanje na preko 50 boraca slali smo u druge vojne jedinice, najviše u II POS.

Komandno osoblje prve grupe sačinjavali su: Janko Ražić — komandir (poginuo za oslobođenje Istre), Milan Žigić — zamjenik i neki Golac (ime ne znam).

Komandno osoblje druge grupe: Mate Kalafatić — komandir, Crnić (ime sam zaboravio) — komesar, a drug Legatić — zamjenik. Od svih drugova, vojnih rukovodilaca ove grupe, u najsvjetlijoj uspomeni ostao mi je drug Legatić (ime sam zaboravio), koji je bio pravi komunist, čestit drug te dobar i ugledan vojni starješina. S drugom Legatićem nikad nije došlo do nesporazuma u suradnji između vojske i ostalih organizacija na terenu — uključujući i Kotarske komitete Partije i SKOJ-a u borbenim akcijama, obavljanju političkog rada i drugim zadacima na terenu.

Od komandnog osoblja treće grupe sjećam se drugova: Grga Frkovića — komandira ili komesara grupe i Tome Komadine. O ovim drugovima mogu također reći sve najljepše kao i za druga Legatića.

Komandno osoblje četvrte grupe sačinjavali su: Mato Brnčić — komandir i Mile Pavelić (Čambre) — komesar, koji je poginuo pod Zavižanom prilikom njemačkog napada u jesen 1944. Budući da smo u vezi s dopremom radio-stanice i formiranjem vojne jedinice dobili odjeću, hranu i naoružanje, to smo, osim vojne jedinice, obukli i naoružali oko 80 odbornika, većinu skojevaca i cijeli rukovodni kadar Kotarskog komiteta Partije i SKOJ-a, tako da smo djelovali kao jedna skladna vojno-politička cjelina. Politički rad na terenu i vojne borbene akcije izvođene su zajednički.

U takvom zajedničkom radu nisu izostali ni rezultati. Evo samo nekih: pomoću radio-stanice potopljeno je od travnja do studenog 1944. 65 neprijateljskih transportnih brodova, pretežno takozvanih »penica«, na potezu od Crikvenice do Lukova Šugarja, od toga u Zavrtnici kraj Jablanca 12 komada (tu smo izgubili dva aviona i jednog pilota, a jednog pilota su Nijemci zarobili; organizirana akcija na ustaše pod Oltarima (tom je akcijom vodio i osobno u njoj sudjelovao Lovre Stanšić — ranjena su dva ustaše; zasjeda na ustaše iznad Matić-poda, gdje je ubijen ustaša Lovreš; zasjeda na ustaše u Ribarici kraj Karlobaga, gdje je zarobljen jedan ustaša; miniranje dvaju njemačkih automobila pred njemačkom komandom u Jablancu

(izveli skojevci Marija Vukušić i Anđelko Balen); napad na njemački brod kraj Bačvica u Prizni, gdje su ubijena 4 njemačka vojnika; borba s ustašama pod Gagerom na otoku Pagu, gdje su ubijena dvojica ustaša i par ih je ranjeno; zarobljavanje ustaškog broda s desetak tona opeke i četiri ustaše na Didu-punti na otoku Pagu (akciju su izveli naši skojevci i ostali drugovi koji su održavali vezu Lomivrat—Pastura na Pagu; ustaše su predane II POS-u, brod potopljen pod Lunom, a opeka podijeljena stanovništvu Luna (najveća zasluga za to pripada Martinu Nikole Mandekića i Jakovu Karla Bačiću te Juri Mandekiću (Jureku).

Valja znati da se na ovom teritoriju nisu mogle izvoditi borbene akcije većih razmjera, jer je neprijatelj bio lociran u jakim garnizonima (Jablanac — 800 neprijateljskih vojnika, Karlobag—Šušanj — 300 itd.), naoružan lakim i teškim oružjem, te utvrđen betonskim bunkerima.

Za frontalnu borbu s takvim protivnikom nismo tada imali dovoljno snage pa je trebalo organizirati baš onakvu borbu kakva se stvarno vodila, tj. uz punu suradnju avijacije, kopnene vojske i organizacija NOP-a na senjskom području. Najviše zasluga za to ima sekretar partijskog Komiteta Senj drug Oren Ružić (Jegor), koji je takav način borbe i inicirao.

Prema statističkim podacima, od početka ustanka do mjeseca listopada 1944. u vojne jedinice NOV-a i II POS-a upućeno je:

s područja Stinice	68 boraca
s područja Klade—Starigrada	51 borac
s područja Jablanca	31 „
s područja Prizne	55 boraca
s područja Cesarice	40 „

Do konca 1944. taj se broj znatno povećao. Ovakvih podataka na žalost, nemamo za područje Sv. Juraj i Krasno, jer nas je u njihovu sređivanju spriječio neprijateljski napad pod Zavižanom. Može se pretpostaviti da i iz ovih područja imamo približno isti broj sudionika u NOB-u. Što se tiče prikazanih podataka o broju boraca s područja Cesarice (40), oni se ne mogu smatrati potpunima, jer je ovo područje, s obzirom na broj poginulih u NOB-u dao mnogo više boraca nego što je to prikazano na gornjoj tablici.

Poimenični popis poginulih u NOR-u s područja Cesarice:

Frane Smojver	poginuo	1941.
Tomo Dokozić	„	1943.
Joso Vrban	„	1942.
Ivan Milinović	„	1943.
Stipe Smojver	„	1944.
Ivica Smojver	„	1944.

Ivan Smojver	„	1944.
Jure Smojver	„	1944.
Mladen Dokozić	„	1944.
Ana Milinović	poginula	1944.
Marija Vrban	„	1944.
Jure Bačić	poginuo	1944.
Ante Smojver	„	1944.
Jure Vrban	„	1944.
Marija Smojver	poginula	1944.
Grga Vrban	poginuo	1945.
Vicko Smojver	„	1944.

Statistički podaci za područje Prizne nisu potpuni, jer je statistika pravljena u studenom 1944. i nije obradila zaoseoke: Seline, Sv. Ivan, Prpići, Guste Zidine, Karaula, Lokva, Gradina i Lomivrat, pa je ovdje broj boraca uzet prosječno (oko 50).

Ovdje valja istaknuti da među borcima NOB-a s područja Prizne, samo iz zaselaka sv. Ivan, Karaula, Lokve i Gradina, bilo je 15 oficira i dva podoficira JNA-e.

Prva konferencija USAOH-a na Jablanačkom području

Kruna postignutih uspjeha u suradnji vojske, odbornika, skojevaca, AFŽ-a i svih drugih organizacija NOP-a, došla je do izražaja prilikom održavanja prve kotarske konferencije USAOH-a 10. IX 1944. na Jablanačku Alanu.

Konferencija je održana u pilani Ivana Balena iz Jablanca, na velebitskoj prevlaci Alan, gdje je u prvo vrijeme svog postojanja bio lociran istoimeni odred »Alan«. Poslije konferencije Nijemci su pilanu za odmazdu zapalili.

Konferenciji je prisustvovalo nekoliko stotina organiziranih omladinaca, oko sedamdeset odbornika sa svih podgorskih rajona od Karlobaga do Senja i Krasna, oko 40 do 45 boraca, Kotarski Komitet Partije i SKOJ-a, engleska grupa s radio-stanice i nekoliko stotina muškaraca i žena koji su slijedili svoju omladinu. Ovoj konferenciji prisustvovao je i znatan broj omladine koja još nije bila organizacijski vezana uz NOP, ali je došla sa svojim roditeljima i organiziranom omladinom da slijedi njezin put.

Prema mome sjećanju na tom je zboru bilo preko tisuću osoba koje su s omladinom ili zasebno prolazili trasom ispod velebitskih visova pod nacionalnim zastavama. Sjećam se da su tada odrasli i omladina nosili i zastave iz crkava Sv. Jelene iz Cesarice, Sv. Ante iz Gradine i Sv. Ivana iz istog mjesta, jer nisu imali dovoljno svojih, u nastojanju da zbor bude svečaniji.

Jedan drug mi je rekao da je tu bilo samo oko dvije stotine omladinaca i da je to sve. Smatram da se on uveliko vara, jer kako bi onda pilana u koju je moglo stati preko tisuću osoba bila dupkom puna svijeta? Osim toga, vojska se nalazila na osiguranju izvan pilane, a uz nju stanovit broj odbornika i jedan dio skojevaca. Mislim da ovako oprečna sjećanja treba s više strana posebno provjeriti radi utvrđivanja stvarnog činjeničnog stanja.

Proslavu je uveličalo i 85 legionara koji su nam, pored svog osobnog oružja, donijeli i 9 puškomitraljeza (šaraca) i dva sanduka municije. Prema dogovoru s legionarima trebalo ih je doći 120, ali ih je, prema sjećanju, došlo »samo« 85. I ovdje ima drugačijih mišljenja, pa bi i to trebalo provjeriti. Oduševljenje naroda bilo je takvo da se čak i engleski kapetan Stockes osjetio ponukanim da podzdravi nazočni narod i omladinu kraćim govorom. Između ostalog on je obećao da će putem BBC-a u Londonu upoznati svijet s održanom konferencijom. Da li je to učinio nije mi poznato. Konferenciji je prisustvovao i komesar Primorsko-goranskog područja, drug Milošević, kome su tekle suze radosnice kada je vidio toliku omladinu i narod pod nacionalnim zastavama, da i ne govorim o dolasku tolikog broja legionara, do zuba naoružanih, u čemu je naša omladina imala također mnogo za sluga; bez upornog političkog rada to se ne bi moglo ostvariti.

Dolazak legionara — topnika

Putem II POS-a Kotarski komitet Senj doznao je da na zadarsku području ima znatan broj topova zarobljenih od talijanske vojske, ali nije bilo izučenih ljudi koji bi znali rukovati tim topovima.

Kotarski komitet Partije poduzeo je akciju da se iz njemačkih garnizona u Jablancu i Senju do toga dođe. Iz senjskih topovskih gnijezda uspjeli smo pridobiti 16 legionara-topnika, za što najveća zasluga pripada učitelju Bobanu iz Stoca. Legionari su povadili nekoliko topovskih igala i donijeli ih sa sobom kao garanciju da su iskreno pristupili partizanima. Ove, kao i sve ostale legionare, uputili smo II POS-u putem veze Prizna—Lomivrat—Pastura na Pagu; za to smo pohvaljeni, kako od II POS-a, tako i od komande IV armije prilikom oslobođenja primorskih krajeva. Tada smo za uzvrat dobili iz komore IV armije i desetak mula koje smo podijelili obiteljima koje su izgubile svoje konje prilikom prebacivanja ratnog materijala karavana za Liku, što je za naš kraj imalo znatnog političkog efekta među narodom.

S ovim legionarima formiran je na području Zadra artiljerijski divizion, koji je odigrao veoma značajnu ulogu u oslobođenju naše zemlje.

Prebacivanje ratnog materijala i opreme

Zapaženi rezultati naših organizacija i vojske na ovom terenu podigli su nam ugled i priskrbili povjerenje II pomorskog obalnog sektora, tako da nam je bio povjeren zadatak prebacivanja i većih količina ratne opreme za ličke jedinice i organizacije na terenu.

Na području Prizne formirane su povremeno karavane od 100 do 120 mula i konja radi prebacivanja ratnog materijala i opreme iz Podgorja za

Liku i obratno. Veće količine opreme i materijala prevozile su se s otoka Molata do Velebita, članovi Kotarskog komiteta Partije i SKOJ-a barkama od 5 do 8 tona nosivosti na vesla i jedra, a dalje preko Velebita u Liku (do Ličkog Lešća) skojevci, odbornici i provjereni suradnici NOP-a.

Manje količine opreme i hrane prebacivane su avionima na lokacije Dundović-podi, Štokić-podi i Starčević-podi (područje Prizne i Jablanca).

Kada bi avioni dopremili stvari za vrijeme puhanja poznate podgorske bure, često je znalo doći do borbe između naših snaga i njemačke vojske u natjecanju tko će uhvatiti više plijena, jer je bura zanosila padobrane u smjeru njemačkog garnizona u Jablancu. Sjećam se jednog slučaja kada se iznad Štokić-poda razvila prava borba i jagma za padobranima s materijalom i tada je svaka strana uhvatila otprilike polovicu. Međutim, kako to često biva, svaka loša stvar ima i svoju bolju stranu i obratno, pa je ispalo da su se partizani bolje hranili nego što je Nijemcima mogla pružiti njihova komanda, što također nije bilo bez političkog efekta u našu korist. To je, između ostalog, išlo u prilog našoj propagandi i političkom radu među legionarima i bilo jednim od razloga dolaska legionara u naše redove.

No, ovaj kanal je koncem listopada 1944. morao biti napušten zbog sve jače neprijateljske kontrole, zbog nastanka zime i zbog geografskog položaja ovog područja i rasporeda neprijateljskih garnizona na njemu i oko njega; na primjer: na zapadu Jablanac, na sjeverozapadu Sveti Juraj i Senj, na sjeveroistoku Otočac, na istoku Gospić i na jugu Karlobag, te otoci Pag i Rab. Zaista, kraj takvih garnizona bilo se vrlo teško probiti morskim putem bez većih gubitaka s onakvim transportima, i to brodovima na vesla i jedra. Jednako je tako bio onemogućen i zračni promet.

Prijelaz na drugu lokaciju

Nakon dolaska novog političkog sekretara Komiteta Partije Senj, Kotarski komitet donosi koncem listopada 1944. odluku da se sjedište s lokacije Prizna-centar preseli pod Zavižan u Brsničke Dulibe. Cilj je bio prezimiti na ovoj lokaciji i dočekati proljeće. Za prijelaz na ovu lokaciju bilo je više razloga: prvo, lokacija je bila veoma pogodna za obranu; drugo, na starim lokacijama u Prizni i Jablancu dugo smo se nalazili pa je neprijatelj za njih znao, zato je postojala mogućnost svakodnevnog iznenađenja i treće, nova lokacija najbolje je odgovarala Josipu Caru i Zvonku Petrinoviću, koji su u dotadašnjem političkom radu u području Stinice i Starigrad—Klade stekli najviše poznanstva i utjecaja među ljudima te se pretpostavljalo da ćemo se na ovoj lokaciji najlakše održati i prezimiti.

Međutim, s dolaskom zime i nastankom ružna vremena, prekinute su veze za opskrbu s II POS-om, jer ni brodovi, ni avioni nisu više mogli stizati do nas. U to doba neprijatelj pojačava svoju aktivnost, smatrajući da dolazi vrijeme pogodno za naše uništenje.

Njemački napad na logor u Brsničkoj Dulibi

Nadolazak sve većih hladnoća, koje su pod konac studenog 1944. dosizale i do minus 10 °C, a pod Zavižanom i do minus 25 °C, otežao je politički

rad i izvođenje borbenih akcija. Glavnina vojske i članstvo Kotarskog komiteta Partije i SKOJ-a, te Kotarski NOO-i morali su se, radi ishrane i zime, sve više zadržavati u logoru, a na politički rad i druge zadatke na terenu odlazilo se naizmjenice.

Tu i takvu situaciju iskoristili smo u logoru pod Zavižanom za prikupljanje traženih podataka i sređivanje ratne štete. U tu svrhu Okružni NOO za Hrvatsko primorje poslao nam je inženjera Šafara, koji nam je u tome radu pomogao.

Kako sam se po partijskoj liniji osjećao najodgovornijim, odmah sam otišao do komandira vojne jedinice druga Mate Brnčića, koji se s jedinicom nalazio u većem broju ljetnih nastambi ovdašnjih žitelja. Upoznao sam ga s prispjelom obaviješću i predložio da zajednički organiziramo zasjedu, ali drug Brnčić nije prihvatio moj prijedlog, obrazlažući to umorom boraca koji su prethodnog dana, preko Starčević-poda, Štokić-poda i Dundović-poda dopješačili po ovoj zimi u logor. Rekao je da će postaviti dvostruke straže oko logora i odrediti stalnu patrolu koja će krstariti logorom. S obzirom na to da je vojska zaista bila umorna i da nismo znali kada će nas Nijemci napasti, složio sam se s njegovim prijedlogom i vratio na posao, koji su užurbano obavljali i ostali drugovi.

Nebo je bilo vedro, iz snijega su se samo nazirali krovovi stanova, drveće je cvililo oko nas od zime i leda. Mjesec je izašao oko 22 sata, a moja je grupa, uz pomoć inženjera Šafara i druga Lovre Stanišića radila neumorno i bila spremna raditi cijelu noć. Oko jedan sat poslije pola noći nastala je uraganska paljba iz pušaka i puškomitraljeva, tako da se isprva nismo mogli snaći odakle neprijatelj puca. Krovovi nastambi meć su probijali i čovjek se morao prignuti da ga tane ne bi okrnulo. Moji drugovi, budući da su svi bili odjeveni, pohitali su iz nastambe s oružjem i povukli se prema sjeverozapadu, a ja i Tome Babić — puškomitraljezac, ostali smo kraće vrijeme uz nastambu — u namjeri da pružimo otpor ako neprijatelj priđe našoj nastambi i da spasimo arhivu. Morao sam na brzu ruku zakopati u snijeg tri hermetički zatvorene kante s arhivom, a sve ostale stvari i dva pisaaća stroja ostala su u nastambi. Oko pola sata poslije uraganske paljbe iz pušaka i puškomitraljeza odjeknulo je nekoliko detonacija bombi. Zatim je pucnjava prestala, a ja sam se uz nastambu našao sam. Prtinom sam tražio drugove i našao ih jedan kilometar dalje od nastambe gdje drhću i cvokoću zubima. Prizor je bio to strašniji što se na ovom ledu našao među njima potpuno gol i bos borac Mlie Ike Smojver iz Zelenika (pokraj Cesarice), poskakujući gore-dolje, ne bi li tako sačuvao tjelesnu toplinu dok se ne naloži vatra. Na brzinu smo je naložili i uz nju dočekali dan. I ostali vojnici iz logora bili su te noći, kao i svake druge, raspremljeni i nije ih, prema pismenoj izvaji Marka Smojvera iz Zelenika, nitko upozorio na moguću napad i opreznost. Borci su se odmarali svučeni i raspremljeni jer nas nitko nije upozorio na opasnost od napada. Posljedica napada bila je ta da je poginuo komesar čete drug Mile Pavelić (Čambre) i borac Stipe Smojver iz Cesarice a zarobljeno je sedam drugova koje su Nijemci odveli sa sobom u Senj, odakle je svih sedam boraca uspjelo pobjeći i vratiti se u svoju jedinicu.

Njemački napad izveden je sa zapada iz pravca Velikih Brisnica, a njemačku vojsku dopratili su do naših (partizanskih) nastambi domaći vodiči koje nisam poznao.

U samom napadu vojska se razbježala kojekuda po velebitskom bespuću, a nakon toga, za nekoliko dana, većina boraca ponovno se okupila u istoj jedinici pri Kotarskom komitetu Partije Senj.

Desetak dana nakon toga događaja većina naših boraca i organizacija prebačena je na otoke Olib i Molat te na područje Zadra, dok je jedan dio ostavljen na terenu.

Selidba na otoke

Zbog oštrem zime, prestanka dopreme živežnih namirnica morskim i zračnim putem, zbog sve većeg pritiska neprijatelja — Nijemaca i ustaša — a radi održavanja brojnih organizacija NOP-a i sprečavanja njihovih raspadaanja, Kotarski komitet Partije i Kotarski NOO Senj odlučuju da će većina organizacija i jedan dio vojske evakuirati na otoke Molat i Olib i na zadarsko područje, koji su bili pod kontrolom II POS-a, dok je jedan dio organizacija i vojske ostao na terenu radi držanja situacije u našim rukama. Otprilike mjesec dana poslije nas evakuirao se na otoke i Okružni NOO za Hrvatsko primorje pa smo uz njegovu pomoć iskoristili ovo vrijeme i mjesto za izobrazbu školskih nastavnika i teoretsko obrazovanje kadrova.

U veljači 1945. dolazi do formiranja OZNE za kotar Senj, pa Jure Matijević (autor ovog napisa) i Frane Rukavina izlaze iz Kotarskog NOO-a i formiraju OZNU a u Kotarski NOO kooptiran je Joso Lukanović iz Svetog Jurja i još neki drugovi.

Odbornike i druge rukovodne članove slali smo naizmjenice na teren i vraćali svaki mjesec natrag.

Na otocima i zadarskom području zadržali smo se do konca travnja (oko četiri mjeseca), dok nam nije signalizirano od komande Četvrte armije da će uskoro uslijediti opća ofenziva vojske za oslobođenje naše zemlje.

Tako smo s jedinicama Četvrte armije sudjelovali u oslobođenju Paga, Karlobaga, Jablanca i Sv. Jurja i mnogi od nas sretno dočekali oslobođenje cijele naše zemlje.

Sl. 131a — Razoružani vojnici talijanske jedinice »Murgia« vraćaju se kući u Italiju. Snimio I. Stella u rujnu 1943.

Sl. 132 — Grupa senjskih aktivistkinja AFŽ-a u akciji na raščišćavanju grada. Senj, 1945.